

Hlavní rysy psychopatie

Vnitrodruhová predátora

Ve filmu *Umění lhát* hraje Ricky Gervais obtloustlého chlapíka s pršákem jménem Mark Bellison. Děj se odehrává v alternativním světě, kde všichni vždycky mluví pravdu. Televizní reklama na Coca-Colu nabádá diváky, aby si koupili „hnědou přeslazenou vodu“, která způsobuje obezitu, protože je „velmi slavná“. Reklama na autobuse vyzývá, aby si lidé řekli o Pepsi, „když nemají colu“. Domov důchodců se popisuje jako „smutné místo pro staré lidi bez naděje“.

Na začátku filmu má Mark schůzku naslepo s Jennifer, které během schůzky volá matka. Jennifer telefon zvedne a zcela upřímně matce popíše, jak schůzka zatím probíhá: „Haló? Jo, právě jsem s ním. Ne, není moc hezký. Ne, nevydělává moc peněz. Ale je v pohodě. Vypadá mile. Docela zábavný. Trochu při těle. A má legrační pršák. Ne, dneska se s ním nevyspím. Ne, asi ani pusu. Tak jo, ty taky. Ahoj.“

Marka to ale vůbec neurazí. Žije ve světě, kde k němu jsou lidé každodenně až patologicky upřímní. Na konci schůzky dostane Mark očekávaný letmý polibek na tvář, ale svitne mu jiskřička naděje, když Jennifer slíbí, že

ještě přehodnotí, zda mu dá šanci na druhém rande, až bude střízlivá.

Mark pracuje jako scenárista pro filmovou společnost, která produkuje neuvěřitelně nudné filmy přesně líčící slavné historické události, o nichž hovoří vypravěč sedící v křesle. Vymyšlené příběhy jsou ve světě bez lhaní samozřejmě nemyslitelné, stejně jako hraní, protože to by znamenalo předstírat, že jste někdo, kdo nejste. Markovi se bohužel nepodaří převést příběhy ze čtrnáctého století, které mu přidělili, na kasovní trháky. Jeho scénář o morové epidemii je obzvláště depresivní a neúspěšný, a tak dostane bez větších okolků vyhazov. Když opouští kancelář, zkontroluje si ještě e-mail a v poště najde vzkaz od Jennifer, která píše, že znovu zhodnotila jeho vzhled, finanční situaci a životní postavení a došla k závěru, že je úplně jiná liga než on, a tak o něj nemá zájem. Tentýž den je pak Mark nucen vystěhovat se z bytu – nájem dělá 800 dolarů, ale Mark domácím popravdě řekne, že má na účtě jen 300. Domáci mu pomůže vystěhovat věci na chodbu a navrhne mu, aby těch 300 dolarů využil na pronájem nákladáku, který všechny ty krámy z domu odveze.

Mark zamíří do banky, aby si vybral svých 300 dolarů, ale ze všeho toho stresu mu nějak přeskočí v mozku a on „řekne něco, co není“. Ve světě bez lhaní totiž ani neexistuje pro lhaní speciální výraz. Požádá pokladní o 800 dolarů, přestože počítač říká, že má v bance uloženo jen 300. Pokladní ale Markovi věří, protože lidé nikdy

nelžou. Peníze mu vyplatí a upozorní kolegy, že počítač je asi nějak „napadený“. Mark rychle zjistí, že vlastně může říkat, co chce, a všichni mu budou věřit. Později pak v baru svůj nově objevený talent předvádí svým přátelům – lže jim. Řekne, že je černocho. Oni na to reagují tak, že má velmi světlou kůži, ale že to vidí. Pak jim poví, že je Eskymák, a oni opáčí, že černého Eskymáka v životě neviděli. Navykládá jim, že je jednoruký průzkumník vesmíru židovského původu, a oni se ptají, kdy poletí do vesmíru a jak o tu ruku přišel.

Markův svět je samozřejmě nadsázka, ale zrnko pravdy na tom je. Lidé si běžně důvěřují. Jsme nastavení tak, abychom byli upřímní, dokud bude upřímný i ten druhý. Jakmile to poruší, oplácíme mu stejnou mincí, dokud zase nezačne být upřímný. Nemůžeme sice tvrdit pokladní, že máme na účtě 800 dolarů, když jich máme jen 300, a očekávat, že nám bude věřit, ale většina lidí nám prostě věřit bude, dokud jim nedáme důvod, aby přestali. A pokud někdo naši důvěru zklame, budeme na něj zase milí, pokud budeme věřit, že bude milý i on. Když Mark objeví lhaní, musí se cítit podobně, jako když psychopat poprvé zjistí, že většina z nás druhým standardně důvěřuje.

Mark zjistí, že zbytek světa je ve výrazné nevýhodě, protože ostatní vždycky mluví pravdu. On na rozdíl od nich nemá žádná omezení. Může si říkat, co chce, a druzí mu věří. Takhle vypadá skutečný svět pro psychopata. Podle něj svět obývají neschopní hlupáci – tedy my –,

kteří lidem na první pohled věří. Ve skutečném světě musí být psychopat o něco obezřetnější, protože nehrajeme hru „Věř vždy každému“, ale strategii „Půjčka za oplátku“. Když si všimneme podvodu, pravděpodobně to budeme chtít oplatit. Dokud ale psychopat neudělá nic, co by nás znepokojovalo, může si říkat, co chce, a my mu stejně budeme věřit. Příležitostí k tomu má nekonečně mnoho.

Jedním z nejobvyklejších míst, kde psychopati lžou, je jejich životopis. Úplně klidně si vymyslí doporučení i místa, kde pracovali, a použijí přitom pečlivě zamaskované lži. Důkladně si prostudují společnosti, klienty a projekty, s nimiž měli podle svého tvrzení co do činění, aby zajistili, že jejich lži budou odpovídat skutečným informacím. Svě lži pečlivě vystaví tak, aby zahrnovaly jisté prvky pravdy nebo aby se daly jen těžko ověřit, a tak bude velmi obtížné jejich tvrzení nějak vyvrátit. Mohou například říkat, že spolupracovali s ostře sledovaným klientem, který si cení svého soukromí, čímž se sníží pravděpodobnost, že by ostatní jejich spolupráci zpochybňovali. Psychopati jsou rychlí a umějí své lži dobře adaptovat podle měnících se okolností. Pokud je konfrontujete s nějakou novou informací nebo nesrovnalostmi v jejich příběhu, dokážou si rychle vymyslet vhodné a věrohodné vysvětlení, aby si zachovali fasádu. A protože jsme nastavení tak, abychom druhým důvěřovali, budeme mít obvykle tendenci uvěřit všemu, co nám psychopat řekne.

Mark se rozhodne zjistit, co mu jeho superschopnost dokáže zajistit. Když jde po ulici, uvidí nádhernou blondýnku, která mu řekne, aby na ni přestal zírat, protože jí nepřipadá přitažlivý. On za ní ale běží a tvrdí jí, že pokud se s ním nevyspí, způsobí to konec světa. Blondýnku taková vyhlídka traumatizuje, a když zjistí, že mají čas aspoň na to, aby to dělali někde uvnitř a ne na ulici, jde s Markem do motelu. Když při svlékání neustále pláče, Marka přepadnou výčitky svědomí. Předstírá, že mu náhle zavolali z NASA a sdělili mu, že svět už není v nebezpečí, a dívka může odejít.

Tohle je zásadní rozdíl mezi Markem a skutečným psychopatem. Kdyby Mark byl opravdu psychopat, k sexu s blondýnkou by došlo. Využil by toho, že je nastavená mu věřit, ve svůj prospěch. Psychopaty nezajímá, co druzí cítí. Oni sami emoce ostatních cítit nedokážou, a tak se jimi ani nezabývají. Psychopatovi by nedělalo starosti, že jeho lež té dívce způsobila emoční utrpení. Důležité pro něj je, že s ní měl sex. Většina z nás má podobný postoj k rostlinám. Možná že tráva na mém trávníku něco pociťuje, když po ní přejíždím sekačkou, a možná také ne. Moje von Economovy neurony žádné emoce od trávníku nezachytily, proto je při svém rozhodování nezohledňuji. Jsem spokojený s předpokladem, že sekání se trávy nijak citově nedotýká. Čím víc se ale to, s čím interagujeme, chová jako člověk, tím víc jsme náchylní brát jeho pocity v úvahu. Většina z nás si nijak zvlášť neláme hlavu s pocity mravenců nebo pavouků,

ale na psech nám záleží docela dost. Některým lidem záleží dokonce i na kočkách.

Psychopat může pociťovat lítost, pokud jeho činy způsobí újmu jemu samotnému, avšak necítí žádné výčitky kvůli tomu, jaký dopad mají jeho činy na druhé lidi, minimálně ne větší než výčitky, jež byste vy osobně pociťovali kvůli sekání trávníku. Psychopati prostě nemají ty správné „rozvody“, které by zajistily, že se budou zajímat o to, co cítíte. Kdyby měl takový psychopat s danou blondýnkou sex a nakazil se při tom nějakou pohlavní chorobou, pak by toho litoval. City té dívky ale v jeho rovnici nehrají žádnou roli. Když se při sekání trávníku poraním, budu toho litovat, ale přesto nebudu mít žádné výčitky kvůli tomu, jak se může při sekání cítit tráva.

Jediné emoce, na nichž ve světě psychopatů záleží, jsou ty jejich. To je základní charakteristika psychopatů a také klíč k pochopení všeho, co dělají. Oni vědí, že prožíváte nějaké emoce, ale sami je necítí, a proto je automaticky nezohledňují. Emocí druhých lidí si musí *záměrně chtít* všimnout, a pokud je to nutné, přizpůsobit se jim. Psychopati považují emoční slepotu za superschopnost, zatímco nám ostatním připadá jako duševní choroba.

Tato „superschopnost“ však má i svou stinnou stránku. Na rozdíl od Marka si psychopat ve skutečném světě nemůže být jistý, že všichni ostatní vždy mluví pravdu. Ano, standardně se snažíme být milí, ovšem ne vzděcky, za každých okolností. Nelze se na nás ani zdaleka

spolehnout tak jako na toho muže, který v televizní reklamě prodával sladkou hnědou vodu. Empatie se u nás vyvinula proto, aby nám pomáhala při rozhodování, zda můžeme druhým lidem věřit, nebo ne. Je to jakýsi šestý smysl, částečně takový detektor lži a částečně usměrňovač chování. Pomáhá nám detekovat emoce druhého člověka a začleňovat je do rozhodování jako naše vlastní. Ve většině situací nám brání lhát, protože předpokládáme, že druhá osoba má také funkční empatii. Pokud tomu tak je, můžeme bezpečně předpokládat, že nám neublíží.

Psychopat není „oslabený“ žádnou takovou empatickou emoční zpětnou vazbou. To znamená, že nemůže nikomu věřit. Psychopati nemají „vedení“ pro důvěru, takže i když si mohou být celkem jistí, že k nim budeme většinou upřímní, stoprocentní jistotu mít nemohou.

Jak psychopati zařídí, že jim věříme? Použijí svůj osobní šarm. I když cítíme, že nemají dostatek empatie, okouzlí nás tak, že tyto výstražné signály ignorujeme.

1

Hervey Cleckley označil za hlavní znak psychopatie povrchní kouzlo osobnosti. Tento charakteristický rys psychopatů je také součástí všech moderních diagnostických dotazníků. Psychopati umějí být mimořádně okouzliví. Svůj šarm využívají k tomu, aby rozptýlili veškeré pochybnosti, jež bychom o jejich motivaci mohli

intuitivně mít. Pro psychopaty je šarm zástěrkou, která jim umožňuje i nadále podvádět a zároveň naši reakci na toto podvádění oddálit nebo zmírnit.

V roce 1936 se Arnold Toynbee, jeden z nejznámějších britských historiků a odborník na mezinárodní vztahy, setkal s Adolfem Hitlerem, který na něj udělal nesmírně pozitivní dojem. V důvěrném memorandu ministerskému předsedovi uvedl, že je „přesvědčený o [jeho] upřímné touze po míru v Evropě a blízkém přátelství s Anglií“. Téhož roku strávil bývalý britský premiér Lloyd George na soukromém setkání s Hitlerem několik hodin. Poté ho s nadšením vychvaloval: „Hitler je jeden z největších mužů... je to rozený vůdce. Neodolatelná a dynamická osobnost, nesmírně cílevědomá, rozhodná a neohrožená.“ I tehdejší ministerský předseda Neville Chamberlain odcházel jen několik málo měsíců před vypuknutím druhé světové války ze soukromého setkání s Hitlerem mezi čtyřma očima s tím, že je to „muž, na něhož se lze spolehnout, když vám dal slovo“. Hitler Chamberlainovi slíbil, že Británie a Německo už spolu nebudou nikdy válčit. Podepsal dokonce i listinu s těmito slovy. Když se Chamberlain vrátil domů, odmítl, aby se britský průmysl začal připravovat na válku, protože se obával, že by to pro Hitlera mohlo znamenat, že jejich dohodu nedodržel. O pět měsíců později Hitler napadl Československo.

Neteř Donalda Trumpa Mary je klinická psychologka a autorka knihy *Too Much and Never Enough: How My*

Family Created the World's Most Dangerous Man, která vyšla v roce 2020. Mary není právě fanynkou svého slavného strýce. Ve své knize popisuje krátkou historku, která nám dává nahlédnout do toho, jak funguje jeden z nejmocnějších nástrojů ve výzbroji psychopata: osobní kouzlo.

Psal se rok 2017 a Mary byla pozvaná na rodinné setkání do Bílého domu. Čerstvě inaugurovaný prezident stál ve dveřích a každého příchozího hosta osobně vítal. Mary píše: „Když uviděl mě, ukázal na mě s překvapivým výrazem ve tváři a pak řekl: ‚Tebe jsem si tady výslovně přál mít.‘“ Pak rozevřel náruč a poprvé v životě ji objal. „Takové věci říkával často, aby lidem učaroval,“ píše Mary, „a měl talent svůj komentář vždycky přizpůsobit dané příležitosti, což bylo o to působivější, protože vím, že to nebyla pravda.“

Další lidé, kteří se s Trumpem osobně setkali, mají podobné zkušenosti. Když byli na začátku roku 2017 do Bílého domu pozvaní šéfové největších světových farmaceutických firem, neočekávali žádný příjemný zážitek. Trump na ně dlouhé týdny předtím útočil na sociálních sítích a obviňoval je, že se jim daří „unikat trestu za vraždu“, když předražují léky potřebné k záchraně života. V důsledku toho se propadly ceny jejich akcií a akcionáře to stálo miliardy. Ke svému překvapení ale zjistili, že Trump je bodrý hostitel, který je osobně provedl po Bílém domě i Oválné pracovně a ani jednou nenaznačil, že za ceny léků mohou oni. Místo toho mluvil o tom, že

jejich náklady zvyšují zastaralé předpisy a že má v plánu jim pomoci zefektivněním zákonů. Trump je poslouchal, nijak moc je nepoučoval a oni odcházeli s pocitem, že vyslechl jejich obavy a je připraven jim pomoci.

Nešlo ale o ojedinělou zkušenost. Agentura Reuters News vyzpovídala v roce 2017 zhruba desítku vysoce postavených činitelů a lobbistů, kteří se zúčastnili podobných setkání. Když Trump pořádal setkání amerických výrobců aut, laškovně poklepal generální ředitelce General Motors Mary Barraové na rameno a vlídně ji požádal, aby zajistila víc pracovních míst pro místní. Později, jak je vidět na videozáznamu, jí při zahájení schůzky odsunul židli, aby se mohla posadit. Na tomtéž setkání přivítal ředitele Fordu Marka Fieldse slovy: „Všechno nejlepší. On má narozeniny, dámy a pánové.“ Řekl také, že je pro něj „velkou ctí“ potkat se s ředitelem firmy Fiat Chrysler Sergiem Marchionnem. Na Mary Barraovou to udělalo takový dojem, že se o setkání zmínila i ve svém projevu o měsíc později – řekla, že Trump obavám výrobců automobilů „skutečně naslouchal“. Navzdory tomu, že Trumpovy komentáře na Twitteru stály firmy celé jmění ve formě ztraceného kapitálu na akciovém trhu, většina jejich šéfů Trumpa po soukromých setkáních podporovala. Osobně byl Trump okouzující a uměl zalichotit. Nechoval se vůbec jako ta zlá veřejně známá osoba, která tytéž firmy na Twitteru urážela.

Trump ví to, co zná i každá prodavačka v obchodě s oblečením a co opakovaně prokázali i psychologové: